

Demeter Katalin 1991: *Adatok az olvasási képesség színvonaláról és fejleszthetőségéről*. In: Horánszky Nándor (szerk.): *Jelzések az elsajátított műveltségről*. Akadémiai Kiadó, Budapest

H. Tóth István 1994: *Az olvasóért, az olvasásért az olvasásszokás fejlesztésével*. *Hogyan Tovább?* (A Győr-Moson-Sopron megyei pedagógusok lapja). Győr-Moson-Sopron Megyei Pedagógiai Intézet, Győr

H. Tóth István 1997: *„Az olvasás: fölfedezés” – Egy korosztály irodalomértésének alakulása* (kandidátusi értekezés). Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsa, Budapest

H. Tóth István 1998/4: *Egy korosztály irodalomértésének alakulása* (Egy kutatássorozat háttéréről). Módszertani Közlemények, Szeged

Nagy Attila 1991: *Kulturális tradíciók, értékrend és olvasási szokások*. In: Nagy Attila (szerk.): *Keresik életük értelmét?* (Olvasás, könyvtár, szocializáció.) Országos Széchenyi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Budapest

Lénárd Ferenc 1982: *Képességek fejlesztése a tanítási órán*. Budapest, Tankönyvkiadó

Rosenblatt, Louise 1978: *The Reader, the Text, the Poem*. Idézi: A. Jászó Anna 1995/5.: *„Az olvasó válasznak (reader response) kutatása”* című tanulmányában. Magyaritanítás, Budapest

* Jelen dolgozatom végső formába öntésekor hasznos tanácsokat kaptam a moszkvai József Attila Honismereti Általános Iskola és Gimnázium igazgatójától, *Utkin Gabriellától*, valamint *Ivacs Katalin* magyartanártól. Ezúton is köszönöm szíves, önzetlen segítségnyújtásukat.

DR. DOMONKOSI ÁGNES

főiskolai adjunktus

Eszterházy Károly Főiskola

Eger

A szó- és kifejezőkészlet stilisztikája Garaczi László műveiben

A legújabb magyar irodalom egyik meghatározó, fiatal alkotója Garaczi László. 1985-ben a JAK sorozatában *Plasztik* címmel megjelent első kötete óta állandóan a kritikák homlokterében vannak írásai. Azóta kiadott műveivel (*A terület visszafoglalása a madaraktól* 1986.; *Tartsd a szemed a kígyón!* 1989.; *Nincs alvás!* 1992., *Bálnák tánca* 1994.,; *Mintha élnél* 1995.; *Pompásan buszozunk!* 1998.; *Olyanok, mint te* 2000.) a leginkább magyarázatra készítő szerzők, legtöbbet értelmezett alkotók közé tartozik.

Az a sajátos világ, amelyet Garaczi műveiből megismerhetünk, vagyis az írások tárgya erőteljes hatással van a stílusra és nyelvhasználatra is. Első kötete a nyolcvanas évek Budapestjének közegében, annak díszletei között létrejövő képzletcsapongásokat tartalmaz. Szövegei gyakran „a megvalósult képtelenség, a világ valóságában testet öltött nonszensz értelmetlenség” kifejezésére szolgálnak (Domokos 1986: 760). A második és a harmadik kötet versnek és novellának nevezett rövid írásai ugyanennek a világnak az elemeiből építkeznek. Tematikájukat nagymértékben meghatározza az is, hogy mind a lírainak, mind az epikainak nevezett művek gyakran történet és konkrét tárgy nélküli állapotrajzok. Ezek az írások „műhelydokumentumok, amelyek az alkotás mechanizmusát is rögzítve a szöveget létrehozó és alakító szándékról, illetve az ezeket indukáló és ezekben tükröződő életérzésről szólnak” (Kőrösi 1990: 158). A legnagyobb visszhangot kiváltó következő kötetben, a *Nincs alvás!* címűben megjelent novellák a mesélés hagyományos toposzaira építve, az elbeszélhetőség látszatát

keltve logikátlanak tűnően egymás mellé vágott képekkel mutatják be azt az elbeszélhetetlen világot, amelynek tárgyi elemeiben szintén a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójának Magyarországra ismerhetünk rá. Következő kötete *Bálnák tánca* címmel drámákat tartalmaz, amelyekben szintén a rendszerváltás időszakának díszleteit felhasználva épülnek fel az abszurd párbeszédéből megfejthető történetek. Garaczi *Mintha élnél* címmel megjelent írása az eddigi leghosszabb lélegzetű: egy kisregény, melyben egy stilizált beszélő számol be a szétesett és pusztán esetleges benyomásokból felépíthető világban szerzett sajátos élményeiről, alcíme *Egy lemúr vallomásai*, folytatása *Pompásan buszozunk!* címmel jelent meg.

Garaczi műveinek igen jellemző sajátossága az egyéni nyelvkezelés és megszerkesztettség: a szövegek újfajta poétikai és stilisztikai szabályok által való felépítése kiegészül a hagyományos értelemben vett szövegszerűség tudatos és játékosan ironikus felszámolásával is. Kulcsár Szabó Ernő szerint ezekben az írásokban a „szubjektum posztmodern önelidegenedése és disszemináltsága olyan viszonylagosító nyelvhasználattal párosul, amely a — jelentésképzés elvi elutasításával — bizonyos értelemben már az irodalom 90-es évekbeli köznyelvét előlegezi” (Kulcsár Szabó 1993: 70).

A szókincs rétegződése

Garaczi írásaiban a nyelvközösség hagyományában elkülönülő stílusrétegek, illetve a nyelvközösség tagoltságának megfeleltethető beszédmódok sokaságának sajátosságai, elfogadott stílusértékük szerint a legkülönbözőbb regiszterekbe sorolható szavak, kifejezések ismerhetők fel. „A kommunista zsargontól a tudományos értekezésig, az argó finomabb és durvább változataitól az irodalmi toposzokig, a slágerszövegek poétikájától a Kis növényhatározó stílusáig ezerféle nyelvjátékból áll össze a szöveg” — állapítja meg Farkas Zsolt (1993: 58).

A nyelvi rétegeken belül az egyik legsajátosabb az argónyelvi kifejezések, egy speciális szleng elemeinek jelenléte. A meghatározott értelmű, s csak eredeti közegüket ismerve értelmezhető szavakkal hitelesen jellemezhető a 80–90-es évek alternatív szubkultúráinak világa, vagyis ezeknek a szavaknak a használatát a környezetfelidőzés érdekében alkalmazott stílus-eszközként is értelmezhetjük:

„...a zsezségés, a kavarás, a pörgés, szikrázó gegparádé több menetben és egyre esztelenebbül, aztán a bekattanás...” (1995: 82).

Néhol a szövegek stilizált narrátora teljes mértékben magára ölti ennek a regiszternek a beszédmódját:

„...túladok a gélen a klóban” (1995: 83).

A csupán ezt a világot valóban ismerők számára értelmezhető, tehát a teljes jelentésváltozás miatt valóban titkos jelentésben használt, vagyis valódi tolvajnyelvi szavaknak is szerepük van a szövegekben. Aki például nem tudja, hogy a gracidin tablettákat jelölik ezzel a névvel, annak valóban furcsa lehet, hogy mik történnek Géza bácsival:

„Álcázott mozdulattal - mintha a fogamat piszkálnám — bekapok még egy »Gézát«. A fiola kinyitása (az ujjbegyemmel érzem, hogy kék a színe), és az egyik Géza bácsi kicsippentése fegyelmet, szakszerűséget igénylő feladat” (1985: 56).

A szövegek narrátorának beszédmódja egyes szövegrészekben a gyermeknyelv sajátosságait imitálja, vagyis Garaczi szóhasználatában szerepe van a gyermeknyelv szókincsének is:

„Ne, ez csikiz, mondta,
különben is, nem mutiba készült” (1986: 46).

A nyelvi kódok és az azokat használó rétegek tendenciózus elkülönítését azért érezhetjük mégis lényegtelennek e szövegek esetében, mert az egészen különböző regiszterek elemeinek szintetizálódása úgy történik meg, a kevertség úgy fordul át egységbe, hogy nincs egyértelmű-

en kitüntetettnek ítéelhető réteg (vö. Tolcsvai Nagy 1994: 87), s így a befogadó éppen a regiszterek keveredését érzékelheti önálló diskurzusként. Az egységes szöveg tehát a beszéd és a stílusok sokféleségét felhasználva alakul. A más-más nyelvi rétegekből való szavak, kifejezések egymásmellettsége a következő példában éppen a stílusértékek ellentétének megjelenése miatt tűnhet hatásosnak:

„Szakócéval fejbekúrták.

Legtöbb mégis csendesen elszenderült a vánkoson” (1995: 73).

A durva argókifejezés ellenpontozására a hagyományos értelemben vett szépirodalmi nyelv, kifejezésmód kifinomult stílusminősítésű elemeit használja fel a szöveg.

Látványosan történik meg az egységesség megtörése például abban a szövegrészben is, amelyben a gyermeki tudatműködést utánzó, laza asszociációkra épülő szövegstrukturálást a publicisztika kimért és szabatos stílusa töri meg, megingatva a gyermeknarrátor hitelességének képzetét. Száját rúzsosó anyját figyelve például ilyen dolgok fogalmazódnak meg a négyéves hősből:

„...határozottan nehezményezzük, hogy a társadalmi közmegegyezés áldását adta a szokásra, mely az animális primitivitás és a burzsoá dekadencia keveréke” (1995: 77).

Egyetlen szövegegységben találkozó különböző stílusrétegekből származó szavak határos összjátékát mutatja a következő felsorolás is:

„A szocietás hervasztó dézsávuje a demoralizált vegyi vacogók, sziporkázó pszichopaták és méla szeszestiverek karéjában. Aztán a sznobok, a neofiták, a kukkolók, a slepp, a rettenetes hencsegők, a periférikus értelmiség smúzólos kivagyisága” (1995: 82).

Mivel a narrátor beszédmódjában egyenrangúnak tűnnek a különböző megszólalási formák, egyikkel való teljes azonosulás sem érzékelhető. Egyes szövegekben teljességgel lehetetlen felismerni olyan stilizált beszédmódot, amely a stílusbeli töréseknek legalábbis alapját képezhetné. A következő szövegrészlet merész szóösszetételei is a stétstilizált, azonosíthatatlanra formált elbeszélői tudatot mutathatják:

„- - és hisztérikusan elégedetlen a defenzív antihumán bíderskizó slampos divathóbortjával. Mindezekért a munkafény rózsát emlékezte legfájóbb és legtitkosabb rekeszébe számúzi az álmos istencetlik és a tudatlan címerállatok szoros szomszédságába” (1989: 36).

A „nyelvmixtura” technikája (1985: 60) azonban nemcsak egy nyelven belül érvényesül, vagyis nemcsak a nyelvi kódokat, a belső nyelvváltozatokat, hanem magukat a nyelveket is merészen keveri a szerző: angol nyelvű részletek akár fonetikus átírásban, akár az eredeti helyesírással bárhol felbukkanhatnak. Érdekes példa lehet a fonetikus átírásra az a történet, amely egy angol–oros–francia keveréknyelvet használó emigráns magyar és emigráns jugoszláv kommunikációjáról szól:

„...elhatározták, hogy összeköltöznek, vásárolnak egy Tép-rikódört, és magnószalagra veszik minden beszélgetésüket” (1985: 60).

Ebben az esetben a szóhasználat a két hős között létrejövő kapcsolat módját is illusztrálja.

A teljes nyelvkeveredésre is találhatunk példát, a kábítószeritől megzavart tudat működésének érzékeltetésére:

„... jelen pillanatban még nem te vagy az élet császára, mert még lehetsz, és különben is, kajzer ovdő zszny...” (1995: 82).

Ez a nyelvkeverés sajátos makaróniverseket is eredményezhet akár a helyesen és a fonetikusán írt forma együttes megjelenésével:

*„ mert riöréndzs máj fész ha nem cselezek
megrépolnak to rape megmagolnak to mug”.*

Bár a nyelvi játék csak magyar szavakra épít, a latint is felhasználó makaronizmuszerű jelenséggel találkozhatunk a következő részletben is:

„DIES IRAE
HECEMBER DAT
MIQULÁS
QUIMÚLÁS” (1986: 74).

Egyéni szóalkotás — a sajátos szavak világa

A talált tárgyakként mindenfelől összegyűlő szavak jelenléte mellett jelentősek Garaczi egyéni szóalkotásai is. Néhány teljesen eredeti szóalkotása sajátos képzeteket hív elő: pl. *gondviselőpaprikás, vértivornya, didíbojt, péksirály, kéjkántor, rakottfű*.

Ezek a néha elképzelhetetlenségig értelmetlen szavak a szövegben sem jutnak egyértelmű jelentéshez, sőt a szövegösszefüggés(telenség) tovább fokozza az egyéni szóalkotások abszurditását elvitt jelentésének szokatlanságát:

„Alvarez, könnyű tested: kalaposüzlet-tabletta,
te kockaszagú félisten a lekvárosmanézs közepén,
segíts, segíts te japán békegoj, te alattomos péksirály” (1989: 16).

Ezekre a szóalkotásokra is érvényes az előbbieken vázolt keveredési mód: akár egy összetett szóban is egymás mellé kerülhetnek a legkülönbözőbb jelentésmezőkbe tartozó, a legkülönbözőbb stílusrétegben használt, a legkülönbözőbb nyelvjátékokat idéző szavak is. E szavakhoz a befogadó igen gyakran nem tud jelöllet társítani, s ez a jelentéstelenség a világról szerzett elsődlegesen nyelvi tapasztalat nyelvi megjelenítődéseként is felfogható.

Ezekben a valójában jelölt nélküli szóösszekapcsolásokon kívül vannak valós jelöltre vonatkozó és nagyon találó neologizmusai is Garaczinak, így jellemez például egy, a narrátor által negatívnak ítélt kékharsnyát:

„libidofixált giccsmetafizikusnő” (1995: 87).

A halálhoz való blaszfémikus viszonyt hatásosan fejezi ki egy sajátos egyéni szóösszetétel:

„átsusszantak a »krepacsatornán«” (1992: 73).

Az elbeszélői tudat gyermeki látásmódjának stilizálásában jelentős szerepük van a gyermeknyelv módszerével képzett, sok esetben ikerített szavaknak:

„kényelembe helyezem a tapicskóimat.
megvizsgálom a kukac-mukacot” (1986: 9).

A jelölés és a jelentés játéka

„A szavak mögül száműzött dolgok” tudata (Farkas 1994: 255), vagyis a hagyományos értelemben vett jelentésség, a jelentésképzés elvi elutasításának jelensége sajátos ötletekkel is megjelenik Garaczi műveiben. Az azonos alakú szavak gyakran úgy épülnek be a szövegbe, hogy a két vagy több jelentés egyszerre hat:

„nő a körmöm és a hajam,
férfi a szakállam és a bajuszom” (1986: 28),

vagy egy másik példa szintén *A terület visszafoglalása a madaraktól* kötetéből:

„Birtokolnak két fület, két szemet,
meg egy orrot (orr-gazdák)” (1986: 23).

A kettős jelentéssel való játszadozás a grammatikai homonimákra is kiterjed:

„És sápadt a halál, vagy fekete, mint a tus? A halál tusa?” (1989: 29).

Többjelentésű szavak esetében szintén érzékelhető a szavak eltérő használati szabályainak együttes érvényesülése. A következő részletben például olyan módon, hogy a szövegben csak az egyik jelentésárnyalat van jelen, de a szövegösszefüggés a befogadói tudatban könnyen felidézheti a másikat is:

„Kerestünk egy lukat a fogorvos rendelési idejében” (1995: 26).

Ugyancsak megfigyelhető a szavak poliszémiájának érvényre jutása néhány köznévi és tulajdonnévi jelentést egyaránt mutató szó esetében is. Például:

„a szabadságon vagy a láncon
kérdezte a taxis morózan
arcoma szökött a vér

ÉS AZ ERZSÉBET?” (1986: 25).

A hasonló hangzású, de teljesen más jelentéskörbe tartozó kifejezések egymásmellettsége azt a képzetet kelti, mintha a hangalak esetlegessége irányítaná a szövegalkotás folyamatát:

„spirituális ego
spiritusz égő” (1989: 28).

A hangalak torzulásai néha valóban irányítják is a szövegben stilizált tudat asszociációit a jelentésképzés elvi nehézségeire hívva fel a figyelmet:

„...Budapestre gondolok. Olyan szavakra gondolok, mint budi meg pisi meg pestis meg rest meg hogy: dudatest” (1985: 82).

A hasonló hangalakú szavakkal való játék, vagyis azok nem a megszokott szituációban való használata teremti meg a következő kifejezés hatását:

„Koccintottunk: »Prosztata!«” (1985: 77).

Hasonló hangzású szavak összekeverésére épül a következő fordítás is:

„...hisz ön a gombviselésben” (1986: 56).

A hangalakok torzítása, az így adódó jelentések játéka önmagában is állhat, pusztá ötletként, külön mondat, sőt külön bekezdés értékben szinte összefüggéstelenül díszelgethet a szövegben, mint a következő szóösszetétel is:

„Nejlonnácik” (1995: 25).

A szokatlan, egyedi szóhasználat gyakran erőteljes stílushatást idéz elő a meglepetésszerűség elérésével, ugyanis a megszokott, korlátozott használatú szövegösszefüggések és jelzőkapcsolások egy-egy a befogadói elvárás számára az adott helyzetben szokatlan szótól mehökkentővé válhatnak:

„...elmosolyodtam (...) kivillant hófehér és hibátlan agyvelőm” (1985: 21).

Ugyancsak hatásosan meglepő jelentéstani játékként fogható fel egy-egy megszokott jelzős szókapcsolat olyan kibővítése, melyben a jelzett szó egy egészen más jelentésmezőbe tartozó összetett szó utótagja is lesz:

„intenzív korosztály” (1989: 27).

Az együtt használt szavaknak a megszokottal ellentétes jelentésű képzővel ellátott formája is érdekes jelentésbeli viszonyokat eredményezhet:

„önkéntelen rendőrök” (1995: 9).

A szavak többalakúságának jelenléte is stíluselemként érzékelhető; így a következő példában a feszültségteli várakozás érzékeltetésére szolgálhat a grammatikai szempontból funkciótlan szabad alternáció megismétlése:

„Érzem tenyeremben, hogy az ikrás hús finoman megremeg combjában. Csend. Csönd. Bőgni kezd lucskosan” (1986: 58).

A szerző saját neve is igen gyakran problematikus jelentésű és hangalakú elemként jelenik meg írásiban. E tulajdonnév esetében is nyelvi játékokból s hangalakbéli torzításokból vehetjük észre a jel és a jelölt kapcsolatának problémáját:

„(Garracionalizmus.)
Garafi:kurafi. (Garafilafi.)
Garacol: gyomlál” (1995: 30).

Egy szó jelentésének, a jelentésség voltának végiggondolása valósul meg a *Szmrty vagy amit akartok* című novellában, amelyben végül az is megkérdőjeleződik, hogy jelenthet-e a szó valamit egyáltalán:

„*A halál az a szó, hogy halál? A halál szmrty?*” (1989: 32).

A novella további részében is szándékoltan ambivalens jelentés jön létre: mivel a halálról van szó, a *halállomány* kifejezés kétféle módon is értelmezhető.

A megszokottól eltérő jelentésszituációban való használat mind az azonos alakú és többjelentésű szavak, mind a hasonló hangalakú szavak esetében ismét a gyermeknyelv imitálásának képzetét is keltheti a befogadóban, hiszen az azonos vagy hasonló hangalakú elemek keverése a nyelvi szocializáció korai szakaszában hasonló torzításokat eredményez.

Az eltorzított frazémák játécai

Nyelvi tapasztalatunknak mérhetetlen mennyiségű állandósult szókapcsolat is része, ennek nyelvi feldolgozásában, a megújításban vagy a rájátszásban különböző retorikai műveletek ismerhetők fel. Garaczi írásaiban a frazeológiai egységek átalakításának főbb fajtái a megszokott kifejezés deformálódása és a változatlan fogalmazásmód inadekvát helyzetben történő használata. A forma megváltozása történhet egy-egy várt nyelvi elem hasonló hangalakú, de a jelentést teljességében megváltoztató nyelvi elemre való cserélésével, másrészt szavak elhagyásával vagy hozzátételével, vagyis az elhagyás és a hozzátoldás retorikai műveleteit végezve. A nyelvi anyag átforgatásának egyik esete lehet a különböző jelentéstani egységek keverése, összekombinálása is. A megszokottól eltérő, inadekvát használat lehet a jelentés kifordítása, és gyakori a frazéma eredeti képszerű jelentésének figyelembevétele is.

Az állandósult forma átalakítása miatt Garaczinál a különböző frazeológiai egységek a megszokottól eltérően nem megkönnyítik, hanem éppen összetettebbé, rétegzettebbé tehetik a megértés folyamatát. Ezek a játékok, mivel a nyelvileg torzított forma vagy a megszokottól eltérő használat az eredeti megfogalmazás vagy a szokványos alkalmazás emlékképeit is előhívhatja, és ezzel humoros kettősséget teremthet, Garaczi szövegeinek egyik legkönnyebben élvezhető humorforrásai is. Ezek a szójátékok felfoghatók a posztmodern fogalmazásmód közérthetőségre való törekvésének leglátványosabb és állandóan jelenlevő megnyilvánulásai-ként is.

Egy szó cseréjére, a hangalak kismértékű módosulásával járó teljes jelentésváltozásra épül a következő kifejezések komikus hatása:

„*Félni és félni hagyni*” (1989: 8),

„*a sörök között olvasok*” (1986: 20),

Ezek a kifejezések akár visszatérő motívumokká is válhatnak, tehát műveinek zárt világában akár már valóságos szólásmódként is értelmezhetők. 1986-os kötetének ugyancsak a hangalak deformálására rájátszó szentenciája: *aki keres, az halál* (1986: 50), a *Szmrty vagy amit akartok* (1989: 30) című novellában hasonló formában kérdésként tér vissza: *Aki keres, az a halál?*

Egy-egy ilyen ferdítés válhat egy-egy írásmű címévé is, mint a *Menjetek el Ufarszinhoz!* (1989: 15) című novella esetében, ahol az idegen nyelvű szállóigészerű kifejezés helyett a népetimológia ráértékes módszerével összevethető módon, hasonló hangalakú magyar szavakat találhatunk. S ahogy ez a cím is mutatja, ezekben az írásokban minden a nyelvi játékban lelt örömmel rendelődik alá: nincs tabu, nincs olyan téma, amit Garaczi megkímélne a nyelvi torzítás adta, néha akár abszurd és blaszfémikus lehetőségektől is. A *Tarisd a szemed a kígyón!* kötet egy másik szövegének így lehet a címe: *A megtartó fegyház* (1989: 21), s ennek a novellának az elején az elvárt nyelvi elem hasonló megváltoztatásával, a hasonló hangzásra, de teljesen összefüggéstelen jelentésre építve (*gazdag/madzag*) fogalmazódhat meg egy érthetetlen s egyben abszurd kérdés: *Lehet valaki madzag és becsületes egyszere?*

A *Nincs alvás!* kötet egyik novellájának címe *Tranzit Mundi*, amelyben a szavak kihagyásával eltorzított latin szólás elemeinek szokatlan összekapcsolása előre jelzi a szöveg bonyolult utalásrendszerét.

A frazeológiai egységek alaki átformálásának egyik változatában a szólás egyik része elmarad, s a várt és mindenképpen utánaértett folytatás és a hiány érzete kelt komikus hatást, mint például egy rendőrfőnök következő megszólalásában:

„Állj vagy” (1994: 70).

Alaki módosulást eredményez a különböző szólásmódok megkeverése, összeolvasztása is:

„Oszd meg és uralkodj magadon!” (1989: 8), vagy

„repül a világ kicsi az idő” (1989: 26).

A frazémákkal való jelentéstani játék másik lehetősége a használatban valósul meg. A jelentés pragmatikai szinten válik komikussá akkor, amikor egy kifejezés esetében a konvencionális használat a visszájára fordul, mint például a következő esetben:

„ÁRPI (kikukucskál) Te vagy az? Nem akarsz inkább te is bebújni?

IMI Kívül tágasabb” (1994: 126).

Ebben a példában a használat a szerepek felcserélődésével fordul visszájára, hiszen ezzel a szókapcsolattal általában éppen a kiutasítást szoktuk jelezni.

Másképp módosul a használat révén a jelentés, amikor az állandósult szókapcsolat még önállósulatlan, képi vagy képletes jelentésének és egybeforrt jelentésének együttes érvényesítése történik:

„Mi van ma, időérzekem csütörtököt mond” (1995: 67).

Ugyanez a jelenség figyelhető meg a következő kifejezésben:

„Hogy hová tettem a Tádé maci szemét: tönkre” (1995: 95).

Ez a megfogalmazás is mutatja azt, hogy az átvitt értelmű állandósult szókapcsolatok eredeti értelmének figyelembevétele is szolgálhatja a gyermek-narrátor beszédmódjának hiteles megformálását; ugyanis a nyelvelsajátítás egyes szakaszaiban valóban problémát jelent a gyermek számára a frazeológiai egységek adekvát használata.

Ugyancsak a szókapcsolat még nem önállósodott jelentésére utalhat vissza a következő szövegrészlet:

„Nemsokára megint puskaporossá vált a levegő, a felkelők égő újságpapírt nyomtak az orosz tank nyílásába, aztán meghaltak” (1995: 46).

A következő példa alaki megváltoztatással semmitmondóvá formált szólásmondása is a klisészerű kifejezések jelentéstelenné válását mutatja:

„amelyik kutya ugat, az nem hallgat” (1986: 56).

Ezek a köznyelvben összeforrt szószerkezetek önállósult jelentést nyerve már önmagukban is, mindenféle változás nélkül is legalább két képzetűsítést hívhatnak elő: egyrészt a kifejezés eredeti, még az összeforrás előtti értelmét, másrészt pedig az együttes jelentést. Ez a jelenség humoros hatást főként akkor válthat ki, ha a szövegösszefüggésen belül az eredeti jelentés is értelmezhető, vagy ha ezzel éppen ellenkező a helyzet, vagyis amikor az eredeti jelentés figyelembevétele képtelen dolgokat eredményez. Fokozza a hatást, ha egy az eredeti módon is értelmezhető s az eredeti módon egyáltalán nem értelmezhető kifejezés kerül egymás mellé. Például a *Nincs alvás!* című kötet egyik novellájában ezt olvashatjuk:

„...a gyökérszájú neonhal, akinek már rég a bögyében volt a muréna (képletes értelemben), letorkolta őt (szintén képletes értelemben), úgyhogy kis híján hajba kaptak (szigorúan képletes értelemben), (de egyébként azt, hogy »gyökérszájú«, azt is érdemesebb képletes értelemben venni)” (1992: 22).

A frazeológiai egységek torzításával létrehozott nyelvi játékok napjainkban a társalgási nyelvben és a szlengben is szokásos humorforrásnak számítanak. A Garaczi-írásokban szereplő

ilyen kifejezéseket olvasva is többször felvetődhet a kérdés, hogy egyéni leleményről vagy pedig a művekbe emelt, beszélt nyelvi szövegtörésekről van-e szó.

A szó- és kifejezőkészlet szerepe a stílussteremtésben

Garaczi műveinek erőteljesen stilizált, sajátos nyelvezetét mindezek alapján a szó- és kifejezőkészlet szintjén az egységgé keveredés és a jelentés bizonytalanságainak érzete határozza meg. Egyéni szépirói stílusa a hagyományozott stílusrétegek keveredésével, a szavak és a szókapcsolatok világában is érvényesülő, a jelentést elbizonytalanító grammatikai-retorikai műveletekkel jellemezhető.

Második kötetének fülszövege arra is utal, hogy az állandó játékos jelentés-elbizonytalanítás tudatos szövegépítési elvek eredménye, hiszen Garaczi szerint „a boldogulás feltétele egy olyan nyelv, amelyben egy szó nem önmagát jelenti, hanem az összes többi, egy olyan nyelv, amely nem ellenálló közeg, hanem *léthelyzet*, amiben a költő folyamatosan »el-szólhatja önmagát«”.

Az így létrejövő stílus a hagyományosan egészen eltérő stílusminősítésű szavak szintetizálása, vagyis a szövegek stíluszinkretizmusa (vö. Lachmann 1995: 267–269) és a jelentéstulajdonítás nehézségeinek játékos érzékeltetése révén a posztmodernre jellemzőnek tartott sajátosságokat mutat, és képes lehet a kulturális paradigmák felbomlása következtében létrejövő normavesztett állapot nyelvi megjelenítésére is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Domokos Mátyás 1986. Garaczi László: *Plasztik. Jelenkor*, 760–761.
- Farkas Zsolt 1993. Garaczi-kommentárok. *Alföld*, 7.sz. 52–60.
- Farkas Zsolt 1994. *Ki beszél? Kukorelly, Szijj, Parti Nagy, Garaczi bizonyos szövegeiről*. In: *Csipesszel a lángot*. Bp., 248–255.
- Kőrösi Zoltán 1990. Garaczi László: *Tartsd a szemed a kígyón*. *Kortárs*, 2.sz. 158–160.
- Kulcsár-Szabó Ernő 1993. *A posztmodern és az „új érzékenység”*. *Az új nyelvi magatartás kialakulása napjaink magyar irodalmában*. *Kortárs*, 2.sz. 52–70.
- Lachmann, Renate 1995. *A zinkretizmus mint a stílus provokációja*. *Helikon*, 266–277.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1994. *Bizonyosság és kétely határán*. *Babits első kötetének stílusrétegzettségéről*. *Literatura*, 73–87.

